

БАГАТОАСПЕКТНИЙ СИЛИ ІНТЕЛЕКТУ НА

Інна Спасибо-Фатсева

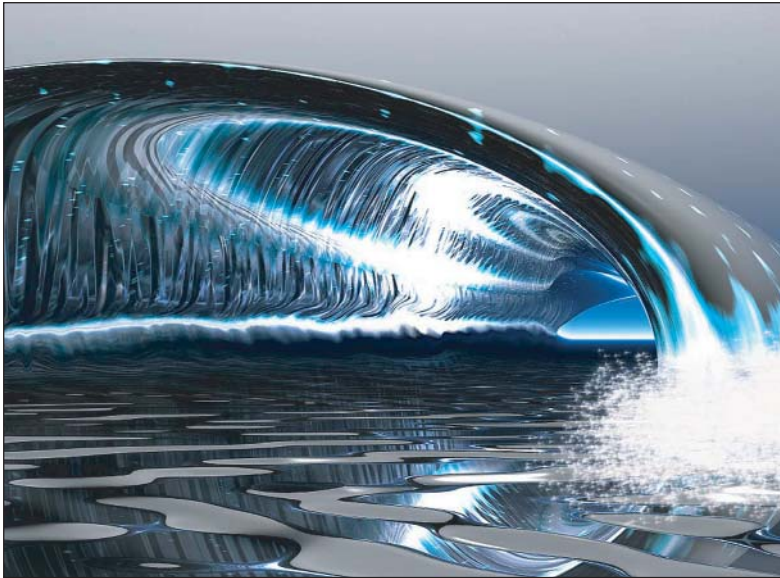
доктор юрид. наук,
професор,
член-кореспондент
АПН України,
професор кафедри
цивільного права
Національної юридичної академії
України ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків

Професор *С. Кримський* у доповіді “Зміст постісторії” закликав не боятися змінювати світ, не забуваючи при цьому, що часу в нас не так вже багато. Цей заклик змушує задуматися над тим, що не такими вже й однозначними є зусилля (або потуги чи наміри, нехай, навіть добрі), які докладатимуться до цього задля влиття в ту царину, що йменується в світі інноваційним режимом. Становлення цього режиму диктується необхідністю сучасного розвитку технічного, наукового і соціокультурного простору. Втім, бар’єр третьорозрядної країни, який ми мріємо подолати, кардинально відрізняється від казкового тридевятого царства. Безперечно, слід привітати дискусії на інноваційну тематику і намагання виявити ті ресурси, що дозволять нам зрушитися з больової точки, віднайти та побудувати прийнятну для нас інноваційну інфраструктуру і продумати шляхи її формування. З цих питань в країні продовжується дискусія та пошук опори в підтримці з боку держави, транснаціональних корпорацій, робиться акцент і на малому венчурному бізнесі. Все це варто опрацювати, але не треба забувати про ті камені, що відкинули будівничі, які, як сказано в Святому Письмі; постали наріжним каменем (Євангеліє від

Матфея. 21:42). Цим наріжним каменем є моральні засади, на які має рівнятися інтелект, тому що від цього залежить наше майбутнє.

Проблема ця та сама, що й давня проблема про курку та яйце. Справді, неможливо свідомо розібратися в тім, чи спочатку було Слово, чи матерія. У ХХ столітті це набуло обрису спрощення у вигляді суперечки між фізиками та ліриками і, здавалося б, такі суперечки вже відійшли у минуле. Та де там! До потреби у розв’язанні цього питання ми повертаємося знов та знов, намагаючись вирішити конфлікт між прагматичним інтелектом і стандартом ідеалу. Однак, це в принципі неможливо, якщо не розуміти їх не як дилему, а як складники константи, яку треба враховувати як даність без ухилів убік одного полюса на шкоду іншому. Якщо ж ми будемо їх постійно сприймати розбалансовано, результатом буде зрушення всього життєвого укладу, що неминуче призведе до катастрофи.

Острах катастроф зрозумілий. Жахи війни та її наслідків закладені в нас як генетичний код, і якщо це не так, то це може означати лише одне — що ми маємо справу з неповноцінними істами або соціумом. Останнім часом ці фобії доповнилися острахом природних та техногенних, локальних і все-

ВПЛИВ ВІДЦЕНТРОВОЇ СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО

світніх катастроф, що також заслуговує на увагу в дослідженнях, тим більше, що до цього змушують реалії. Відомо, що українська промисловість, точніше, техносфера, після 2005 року вступає в зону підвищених ризиків, оскільки знос основних фондів у базових галузях промисловості перевищив 75%. Це все є науковою, економічною, соціальною проблематикою, але широким загалом вона сприймається, як правило, як гіпотетична, украй небажана і тому малоймовірна ситуація.

Одночасно все більше залишається поза увагою моральна сфера інтелектуального простору, яку зазвичай не підносять до рівня факторів, здатних призвести до такої ж за силою впливу катастрофи, як вищезгадані. Проте суть саме в тім, що **інтелект, як продукт розуму, повинний бути зіставним із моральними та релігійними категоріями як продуктами духу**. Можливо, на перший погляд, це видається пихатим, але спробуємо навести вагомі аргументи для розуміння актуальності саме такої постановки питання і її пріоритетності перед іншими, залежними від нього й ним формованими.

Візьмемо будь-які напрями інноваційної діяльності — формування належної інформаційної бази, впровадження засобів ефективності її використання, зокрема для електронно-

го уряду, електронної комерції, системи освіти, впровадження інтелектуальних продуктів у виробництво і становлення інноваційної діяльності тощо. Всі вони нині зводяться на п'єдестал першочергових.

Розуміючи і підтримуючи їхню значущість, попри те, до кругозору інноваційної тематики мають насамперед залучатися глобальні тенденції задіяння інтелектуального ресурсу й їхні наслідки, які більшою мірою впливають на моральну сферу, а не лише на технічний рівень сучасного буття. Звичайно, це питання архіскладне і, не претендуючи на всеаспектність його висвітлення, зосередимось лише на деяких напрямках, про які не варто забувати, говорячи про інноваційну тематику:

(1) машинне мислення й інтелектуалізація техносфери, а також технократизація ноосфери;

(2) виведення на позиції лідера інформації як основного ресурсу, що має першорядне значення, зокрема, для розвитку виробництва, з пов'язаними з цим аспектами її розміщення, подачі, сприйняття і захисту;

(3) роль у майбутньому культури, мови, мистецтва, філософії з їхніми функціями відображення наведених вище процесів або вирішального їх впливу на інновації;

(4) вплив глобалізації на означені процеси з її наслідками, яка викликає стурбованість уніфікацією численних життєвих аспектів з появою монокультури, моноправа, моноспрямованості інтелекту та результатів його продуктивної діяльності.

Небезпідставними є сумніви в тому, що глобалізація сприятиме новому рівню спілкування і розуміння людей, який надасть можливість продукування інтелектуального ресурсу при єдиних коренях різноманіття культур і дозволить його використовувати у всіх гранях, корисних світовому соціумові, та зрозуміти різні погляди, традиції і підходи до того або іншого явища.

Нехай навіть не відповідей на ці питання, а від їх усвідомлення, осмислювання залежить людський розвиток і важливо, чи є в людства не тільки вибір моделей майбутнього, а й самі ці моделі. Слід констатувати, що нині людство хаотично кудись рухається, переборюючи труднощі, які виникають на його шляху як породження самим цим броунівським рухом негативів. Щось виходить з цих загальних зусиль, але далеко не все.

Зрозуміло, що не тільки про труднощі та негативи варто вести мову, як це буває останнім часом, коли ми від захоплення досягненнями науки перейшли до страхітливих наслідків запро-

вадження її результатів. Мають місце й істотні зміни, які прийнято називати прогресивними.

Не даючи оцінки такому категорично однозначному підходу й пам'ятаючи про те, що часто в історії позитивне оберталося негативом, відзначимо, що якщо навіть ці зміни вважати прогресивними, то чи не примарним буде саме поняття прогресу.

Оскільки все відносно, то, по-перше, прогрес не буває сам по собі, а неминучі його різні прояви і далеко не завжди позитивні, по-друге, важливим є й ореол його поширення. Відтак, якщо говорити про очевидні переваги технічних новацій, то є нагальна потреба відразу ж простежити загальний результат їхнього впливу на максимально доступні для аналізу сфери. Свідомо спрощуючи приклади, для ілюстрації візьмемо ті шаблонні вислови, які для нас є показовими.

Перший — вислів “автомобіль — не розкіш, а засіб пересування” від Остапа Бендера. Навряд чи хтось заперечить значення автомобілів у сучасному житті, що спричинило прагнення використовувати надані ними блага максимально можливою кількістю людей, унаслідок чого критична маса машин на вулицях стала нещастям для міст. Звідси — погіршення екології, здоров'я через істотне зниження фізичної активності, підвищені потреби у паливі і, відповідно, розширення індустрії його видобутку і споживання, що змінили, в свою чергу, вимоги городян до житла і бажання жити за містом у зв'язку з загазованістю міст, та багато інших подібних наслідків. Все це є типовим зразком того, що переваги будь-якої техніки обертаються й негативами, які ми спостерігаємо і відчуваємо на собі. Це стосується й комп'ютерів, АЕС, супутників тощо.

Інший приклад — інформація, яка, образно кажучи, вирішує все, і “хто володіє інформацією, той володіє світом”. Звичайно, ця теза є правильною. Однак, чи може інформація існувати в абсорбованому вигляді? Чи можливий інформаційний ефір або вільне підключення до загального інформаційного поля, абсолютно об'єктивного, істинного та незалежного? Якби це було так, то маса проблем би відпала (що не виключає поповнення цієї маси іншими проблемами). Проте, інформаційний ресурс хтось генерує, продукує і передає. Важливо й те, як його сприймають. Всі ці процеси перебувають під впливом не завжди помітних, але могутніх маніпуляторів, очевидних людині, яка хоч трохи думає, — політичних, маскультурних, масмедійних тощо. Усім відомо, кому належать телеканали, і хто “замовляє музику”, хто справжній власник газет і журналів,

які вмщують інформацію відповідного сенсу і з відповідним підґрунтям.

На наших очах подача інформації істотно змінилася: вона перестала бути очевидно заангажованою і стала набагато витонченішою. Але не тільки очевидні маніпулятори впливають на інформаційний ресурс і, як наслідок, на людину, а й неочевидні: все той самий 25-й кадр, нагромадження інформації, якою “людина може отруїтися” і втратити не тільки рецептори її сприйняття, а й узагалі інтерес до будь-якої інформації. Це й вплив на психіку людини низькорівневими субкультурними продуктами, що супроводжують або вмщують інформацію, наприклад, телесеріали з тотальним насильством та іншою депресивною тематикою, які моделюють поведінку частини населення, яка найбільше піддається впливу.

Усе це не тільки впливає на людські маси, але і культивує в них визначені якості, бажання, пріоритети, тобто фактично масмедійна культура перебирає на себе функції виховання, ідеології та формує імпульси впливу. Це дуже значимо й істотно. Відмова від будь-яких “фільтрів” у вигляді цензури за відсутності стійкої культурної та релігійної платформи, що могла би протистояти цьому каламутному потоку, призводить до неадекватного уявлення, сформованого тими ж масмедіа, про сутність того, що відбувається.

Інакше кажучи, запущено механізм неконтрольованого впливу на людину певною мірою спонтанних інформаційних потоків, а певною мірою і координованих.

За традицією прихильності до тричленних структур, візьмемо, крім техніки та інформації, ще й уніфіковане уявлення про спосіб життя людини техносфери. Вона працює зовсім не 8 годин на добу і далеко не на обладнаному відповідно до правил техніки безпеки робочому місці. Вона втягнена або у творчий, або в управлінський процеси, які тривають в атмосфері постійної емоційної або розумової напруги, викликані особливостями відповідної діяльності. Творче життя не дає спокою і бажання зупинитися. Генератори ідей не відпочивають у відпустці після закінчення робочого дня в звичайному його розумінні. Керівники і менеджери, а також власники компаній залежні від ринкових законів та стурбовані конкурентним середовищем, яке постійно змінюється. І все це впливає на темп їхнього життя, спосіб мислення і поведінкові моделі.

Тепер зробимо спробу зв'язати ці три вектори в загальний вузол. Суспільство для свого розвитку потребує вдосконалення різних механізмів і технологій. Це здійснюють-

ся в такому процесі, що вимагає постійного надходження інформації і жорсткого темпу життєдіяльності. Вимоги останнього постійно підсилюються, що проявляється в стисканні інформаційного ресурсу до критичної маси і швидкості його подачі. Тому не дивно, що газети “Факти” і “Сьогодні” зі свіжою і лаконічною інформацією витісняють інші видання з об’ємною аналітичною інформацією (шотижневики), теле- і радіоновини — інтерв’ю й авторські програми, а Інтернет — друковані видання. У цих реаліях відбувається форсований тиск потреби в короткій, точній і своєчасній інформації на особу, яка її сприймає. Подібна масована експансія Інтернет-ресурсу, новин, викладених у декількох рядках, що біжать, або в невеличких газетних колонках, призводить до культурного збіднення, тому що споживач одержує чисту і вихолошену інформацію, не культурний продукт, а його ерзац, як помітив *Іван Дзюба* (“Сфера свободи людини звужується, як шагренева шкіра” // Дзеркало тижня. — 08.07.2006. — № 26. — С. 20.).

Безперечно, на кожен шар або прошарок населення припадає своє джерело інформації, і експрес-інформація аж ніяк не виключає фундаментальних джерел. Той самий Інтернет надає й іншу можливість — доступ до електронних бібліотек тощо. Втім, вищенаведені міркування покликані виявити очевидні тенденції до повсякденної потреби у стиснутій експрес-інформації. Для “чистоти дослідження” обійдемося без “сміття”, називаного жовтою пресою, її питомої ваги й ролі в інформованості та впливу на людину, тому що це окрема розмова. Те ж стосується й інших друкованих продуктів (детективів, жіночих романів, коміксів та ін.), які заповнили книжкові крамниці, але, однак, не зайняли місця в домашніх бібліотеках.

Отже, вище простежено взаємозв’язок трьох тенденцій і його результат. Що стосується зворотного боку їхнього впливу, то він теж має місце. З потребою у стислому і точному матеріалі трохи “зачищається” проблема впливу на людину чужої позиції, нав’язливо подаваної окремими масмедіа. Втрата інтересу до очевидно пропіарених кіл відсуває їх на другий план і не сприяє сприйняттю пропонуваної ними інформації. Та й у такі короткі обсяги, характерні для Інтернет-конференцій, блогів тощо, не завжди вдається втиснути інформацію з позиціонування певних осіб або завдань.

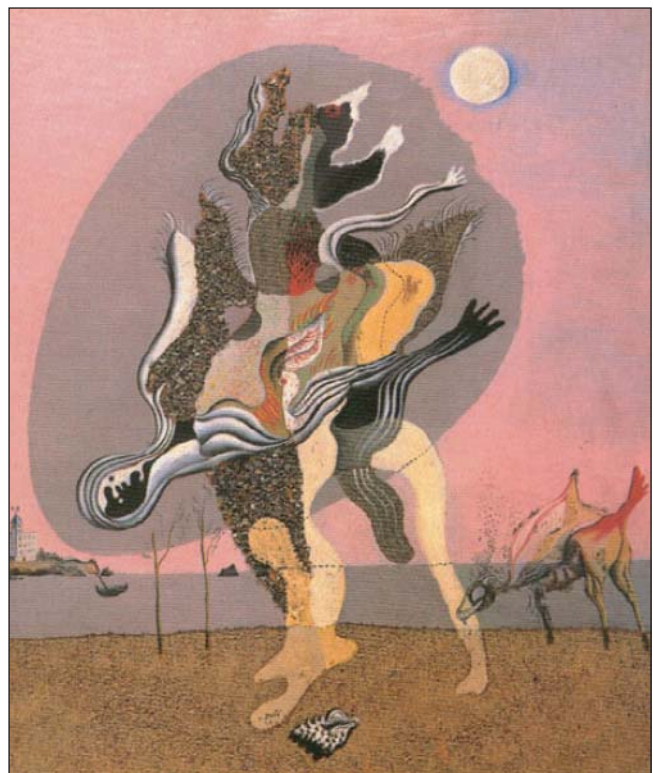
Підсумовуючи, можна відзначити наступне. У пост-індустріальному суспільстві стрімкість темпів розвитку інтелектуального продукту диктує необхідність у прискоренні інформаційного обміну, продукує потреби в максимально

стиснутій і лаконічній інформації, що спричиняє спрямованість її споживання, у першу чергу, на нестатки розвитку інтелекту. Інтелект генерує потреби в розширенні й видозміні сфери буття людини, що вимагає, у свою чергу, додаткових інтелектуальних ресурсів, реалізованих у виробництві.

Водночас ці процеси зі стрімкістю центрифуги відкидають на периферію ті класично властиві суспільству й індивідові моральні цінності, які у зв’язку з цим часто перестають враховуватися. Внаслідок цього рафінується інтелект як такий, він виходить на орбіту існування немовби сам по собі.

То що ж ми маємо? Невже глибинним і критичним змістом, що трансцендує і виявляє справжню реальність наслідків цих процесів, є те саме напівтваринне існування, що й до технократичної епохи постіндустріального суспільства? Адже немає різниці в тому, які засоби людина використовуватиме для свідомого або несвідомого знищення собі подібних — високотехнократичні чи примітивні. Історія повторюється, щоправда, трохи на іншому рівні, але постійно доводячи пріоритети моральної константи. Більшість же не абстрагується від наукових розробок і результатів їх втілення. Часто багато хто не стомлюється повторювати про очевидні переваги прогресивних технологій і досягнень людства порівняно з примітивністю попередніх поколінь.

Але це не зовсім так і не зовсім очевидно. Наявність ціпка, колеса або комп’ютера сама по собі ще не визначає рівня людського розвитку. Варто згадати *Діогена Лаертського*, який вказував, що люди змагаються, хто кого зіштовхне в канаву, але ніхто не змагається в мистецтві бути прекрасним і добрим. Однак, саме від цього залежить рівень людського розвитку, бо те, що раніше було можливим після знищення всього суцього і доступним наявними в тій фазі розвитку людства засобами, те і зараз можливе, але іншими, технологічно вдосконаленими засобами. Як раніше, так і зараз ці дії всупереч моралі та моральності спричиняють наслідки не тільки для тих, проти кого вони були спрямовані, але і для того, хто їх чинив.

У свій час була піддана правомірній критиці психологія біхевіоризму, в основі якої лежала спроба керувати поведінкою мас, майже повністю ігноруючи такі поняття як свідомість, переконання, традиції, віра і багато інших психологічних, моральних і соціальних факторів, без яких людина не є людиною. І багато років тому про це казав Ісус Христос: "... яка користь людині, якщо вона придбає увесь світ, а душі своїй зашкодить?" (Євангеліє від Марка. 8:36). Разом із тим щось таке спостерігаємо нині в інформаційному просторі інноваційного суспільства, який буде вихолощений від поняття добра та зла, хоча, звичайно, навряд чи варто говорити про реалізацію в сучасності позиції теорії біхевіора.

Про це вже починають замислюватися, про що свідчать і публікації, і міжнародні форуми, зокрема, в Давосі при обговоренні питань соціальних інновацій теж побічно розглянуто цей аспект. Справді, стає страшно, коли людина раптом виявляється серед руїн того, до чого прагнула. І не дай нам, Боже, переконатися у непотрібності людських перемог при руйнуванні самих основ життя людини.

І трохи інший аспект — *зрушення настають не внаслідок прийняття нового закону або зміни влади, а як результат активної діяльності навіть однієї людини: лідера, підприємця, який керується винятково бажанням змінити життя на краще*. Ця теза є правдива і тому ще більше ускладнює це питання, втягуючи до сфери його пробле-

матики змішування суб'єктивного й об'єктивного.

Об'єктивне (позитивне) право, виявляється, не грає тієї ролі, яку ми йому звикли відводити, особливо в соціалістичний період нашого життя. Зміна влади також не призводить сама по собі до змін як в інтелектуальній сфері, так і в сфері інновацій. Причому це стосується не тільки наукових досягнень, але і традиційних людських культурних цінностей. Усе це ми саме зараз і спостерігаємо в нинішній ситуації, що склалася в Україні.

Водночас результат можливий у супереч усім цим, здавалося б, суттєвим аспектам завдяки наявності креативних особистостей. Втім, і при цьому відзначається не просто креативна особистість, а саме та, цілепокладання якої вирощено на полі чесноти. Звідси, "фізика і лірика" не повинні протиставлятися, а мають взаємовраховуватися і взаємозбагачуватися. Вдалим є перефразування *А. Ореховим* сократівського "знання є чеснота" на "володіння інтелектуальною власністю є чеснота, що робить людину моральною" і беконівського "знання є сила" на "володіння інтелектуальною власністю є сила, що веде до влади" [*Орехов А.М. Интеллектуальная собственность: опыт социально-философского и социально-теоретического исследования. — М.: ЛКИ, 2007. — С.204*]. От що турбує, так це те, який інтелект прийде до влади і як він використовуватиме свою владу. При цьому під владою не слід розуміти вузьке її сприйняття (як це не парадоксально звучить), маючи на

увазі лише керівників держав, парламенти, уряди тощо.

На сьогодні можна стверджувати про ту владу, що може бути зосереджена в інтелекті, який не має відношення до владних структур (І це також само по собі далеко не беззаперечно, враховуючи тотальний контроль держави над видатними особистостями та їхніми винаходами. Але наважусь стверджувати, що сучасні тенденції, використовуючи значно міцніший потенціал інтелекту, дозволять корінним чином переломити ситуацію з державним його контролем). Добре, якби оптимістичні уявлення і моделі взяли гору, як те бачиться *В. Іноземцеву*, що відзначає широкі перспективи перед тими, для кого прийнятні постматеріалістичні цінності, і хто вважає за необхідне удосконалювання власної особистості [*Іноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. — М., 2000. — С.180-181*].

Безумовно, те, що нові тенденції формують нову соціальну еліту з високоосвічених людей, які досягають своїх цілей за допомогою примноження знання, і що в міру того, як наука стає продуктивною силою, роль цього класу підсилюється. Однак, не можна забувати і те, що поряд з більш-менш адекватними сучасному технологічному стану шарами суспільства тут завжди є присутнім світ маргіналів і дезактиваторів. Добре відомий усім образ чеховського зловмисника — не вигадка, а символ, причому не епохи, а людства взагалі.

